Paninian Grammatical System

VedaVaridhi **Dr. P. Ramanujan**

Founder Trustee

Parankushachar Institute of Vedic Studies (Regd.)

Bengaluru

वेदवारिधिः प. रामानुजाचार्यः

https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

The basic Paninian texts

माहेश्वर-सूत्राणि Maheswara Sutras is the input

- अष्टाध्यायी सूत्र-पाठः Ashtadhyayi Sutra-patha
- धातु-पाठः Dhatu-patha
- गण-पाठः Gana-patha
- पाणिनीयशिक्षा Siksha
- लिङ्गानुशासनम् Linganushasana are the outputs of Panini.
- पाणिनीय-पञ्चग्रन्थी

These are called ‘*Paniniya-panca-granthi*’.

Maheswara Sutras

Also called Siva Sutras or Pratyahara Sutras

- नृत्तावसाने नटराजराजो ननाद ढक्कां नवपञ्चवारम् ।
  उद्धर्तुकामः सनकादिशिष्यान् एतद्विमर्शे शिवसूत्रजालम् ॥
- **1. अइउण् । 2. ऋऌक् । 3. एओङ् । 4. ऐऔच् । 5. हयवरट् । 6. लण् । 7. ञमङणनम् । 8. झभञ् । 9. घढधष् । 10. जबगडदश् । 11. खफछठथचटतव् । 12. कपय् । 13. शषसर् । 14. हल् ।**
- आदिरन्त्येन सहेता । 1.1.71
- उपदेशेऽजनुनासिक इत् । हलन्त्यम् । 1.3.2, 3
- पूर्वेणैवाण्ग्रहाः सर्वे परेणैवेण्ग्रहा मताः ।
  ऋतेऽणुदित्सवर्णस्येत्येतदेकं परेण तु ॥
- हकारो द्विरुपात्तोऽयमटि शल्यपि वाञ्छता ।
  अर्हेणाधुक्षदित्यत्र द्वयमेतन्निदर्शितम् ॥

प्रत्याहार - siglum

1 अइउण् । simple vowels

2 ऋऌक् । sonant vowels

3 एओङ् । diphthongs [guna]

4 ऐऔच् । diphthongs [vrddhi]

5 हयवरट् । voiced aspirate + semi-vowels y, v, r

6 लण् । semi-vowel l

7 ञमङणनम् । nasal stops

8 झभञ् । palatal and labial voiced aspirate stops

9 घढधष् । voiced aspirate stops

10 जबगडदश् । voiced unaspirated stops

11 खफछठथचटतव् । unvoiced stops

12 कपय् । unvoiced stops

13 शषसर् । sibilants

14 हल् । voiced fricative

पाणिनिना उपयुक्ताः प्रत्याहाराः

- अक्, अच्, अट्, अण्[1], अण्[2], अम्, अल्, अश्
- इक्, इच्, इण्[2]
- उक्
- एङ्, एच्
- ऐच्
- खय्, खर्
- ङम्
- चर्
- छव्
- जश्
- झय्, झर्, झल्, झश्, झष्

पाणिनिना उपयुक्ताः प्रत्याहाराः

- बश्
- भष्
- मय्
- यञ्, यण्, यम्, यय्, यर्
- र, रल्
- वल्, वश्
- शर्, शल्
- हल्, हश्

आहत्य 42

पाणिनिना उपयुक्ताः प्रत्याहाराः

1. अक् – vowels a, i, u, r, l with 3 lengths, 3 accents +/- nasality
2. अच्-all vowel phone classes - 3 lengths, 3 accents +/- nasality
3. अट् – all vowels + voiced fricative h + semi-vowels except l
4. अण्[1] – simple vowel class a, i, u 1.1.51, 6.3.111
5. अण्[2] – all vowels + h + semi-vowels 1.1.69
6. अम् - all vowels + h + semi-vowels + nasal stops 8.3.6
7. अल् - all vowels + all consonants (= अच् + हल्)
8. अश् – all voiced phonemes (= अच् + हश्) 8.3.17
9. इक् – the simple vowels i, u, r, l
10. इच् – all vowels except the phoneme class a
11. इण्[2] - all vowels exc. the phoneme class a + h + semi-vowels
12. उक् - the simple vowels u, r, l
13. एङ् – diphthongs e and o

पाणिनिना उपयुक्ताः प्रत्याहाराः

14. एच् - diphthongs e, o, ai and au
15. ऐच् – diphthongs ai and au
16. खय् – all voiceless stops खफछठथचटतकप 7.4.61, 8.3.6
17. खर् – all voiceless consonants (= खय् + शर्)
18. ङम् – velar, retroflex and dental nasal stops 8.3.32
19. चर् – all voiceless un-aspirated stops + sibilants
20. छव् – palatal, retroflex and dental voiceless stops 8.3.7
21. जश् – all voiced un-aspirated stops
22. झय् – all non-nasal stops
23. झर् - all non-nasal stops + sibilants (= झय् + शर्)
24. झल् - all non-nasal stops + fricatives (= झय् + शल्)
25. झश् – all voiced stops 8.4.53
26. झष् – all voiced aspirated stops

पाणिनिना उपयुक्ताः प्रत्याहाराः

27. बश् – un-aspirated voiced stops except palatal j 8.2.37
28. भष् – voiced aspirated stops except palatal jh 8.2.37
29. मय् – all stops except nasal stop ञ 8.3.33
30. यञ् – semi-vowels + nasal stops + jh, bh
31. यण् – all semi-vowels y, v, r, l.
32. यम् – semi-vowels + nasal stops 8.4.64
33. यय् – semi-vowels + stops
34. यर् - semi-vowels + stops + sibilants
35. र – liquids r, l 1.1.57
36. रल् – all consonants except semi-vowels y, v 1.2.26
37. वल् – all consonants except semi-vowel y 6.1.66. 7.2.35
38. वश् – semi-vowels other than y + voiced stops 7.2.8
39. शर् - sibilants
40. शल् – all fricatives 3.1.45
41. हल् – all consonants
42. हश् – all voiced consonants

Classification of Sanskrit phonemes

	Glottal	Velar	Palatal	Retroflex	Dental	Labial
Vowels						
- Short	अ		इ	ऋ	ऌ	उ
-Long	आ		ई	ॠ	ॡ	ऊ
- prolated	अ3		इ3	ऋ3		उ3
- Diphthongs			ए, ऐ			ओ, औ
Semi-vowels			य	र	ल	व
Consonants - <u>unvoiced stops</u>						
- unaspirated		क	च	ट	त	प
- aspirated		ख	छ	ठ	थ	फ

Classification of Sanskrit phonemes

Voiced stops						
- unaspirated		ग	ज	ड	द	ब
- aspirated		घ	झ	ढ	ध	भ
Nasals		ङ	ञ	ण	न	म
Fricatives						
- Unvoiced (sibilants)			श	ष	स	
- voiced		ह				

https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

Phonetics - पाणिनीयशिक्षा

वर्णसंख्या [Number of Phonemes – 63 or 64]

त्रिषष्टिश्चतुःषष्टिर्वा वर्णाः शम्भुमते मताः । प्राकृते संस्कृते चापि स्वयं प्रोक्ताः स्वयंभुवा ॥3॥

स्वरा विंशतिरेकश्च स्पर्शानां पञ्चविंशतिः । यादयश्च स्मृता ह्यष्टौ चत्वारश्च यमाः स्मृताः ॥4॥

अनुस्वारो विसर्गश्च क पौ चापि पराश्रितौ । दुःस्पृष्टश्चेति विज्ञेयो ऌकारः प्लुत एव च ॥5॥

[21 vowels, 25 stops, 8 semivowels and sibilants, 4 yama-s, anusvara, visarga, jihvamuliya, upadhmaniya, Lakara and prolated l-kara]

वर्णोत्पत्तिः [Process Production of sound - phonemes]

आत्मा बुद्ध्या समेत्यार्थान्मनो युङ्क्ते विवक्षया । मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम् ॥6॥

मारुतस्तूरसि चरन्मन्द्रं जनयति स्वरम् । प्रातःसवनयोगं तं छन्दो गायत्रमाश्रितम् ॥7॥

कण्ठे माध्यन्दिनयुगं मध्यमं त्रैष्टुभानुगम् । तारं तार्तीयसवनं शीर्षण्यं जागतानुगम् ॥8॥

सोदीर्णो मूर्ध्न्यभिहतो वक्त्रमापद्य मारुतः । **वर्णाञ्जनयते तेषां विभागः पञ्चधा स्मृतः ॥9॥**

[Types of Phonemes]

स्वरतः कालतः स्थानात्प्रयत्नानुप्रदानतः । इति वर्णविदः प्राहुर्निपुणं तन्निबोधत ॥10॥

पाणिनीयशिक्षा - वर्णविभागः

उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च स्वराश्रयः ।
ह्रस्वो दीर्घः प्लुत इति कालतो नियमा अचि ।11॥

उदात्ते निषादगान्धारावनुदात्त ऋषभधैवतौ ।
स्वरितप्रभवा ह्येते षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ 12 ॥

अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा ।
जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च ॥13॥

https://parankusan.cloudapp.net ✉: pivstrust@gmail.com

स्वरविषयः – पाणिनिशिक्षायां हस्तचालनविधिः

उदात्तमाख्याति वृषोऽङ्गुळीनां
प्रदेशिनीमूलनिविष्टमूर्धा ।
उपान्तमध्ये स्वरितं धृतं च
कनिष्ठिकायामनुदात्तमेव ॥ 43 ॥

उदात्तं प्रदेशिनीं विद्यात्
प्रचयं मध्यतोऽङ्गुलिम् ।
निहतं तु कनिष्ठिक्यां
स्वरितोपकनिष्ठिकाम् ॥ 44 ॥

https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

स्वरविषयः – पाणिनिशिक्षायां नवपदशय्या

अन्तोदात्तमाद्युदात्तमुदात्तमनुदात्तं नीचस्वरितम् ।
मध्योदात्तं स्वरितं द्व्युदात्तं त्र्युदात्तमिति नवपदशय्या ।45।

अग्निः सोमः प्र वो वीर्यं हविषां स्वर्बृहस्पतिरिन्द्राबृहस्पती
अग्निरित्यन्तोदात्तं सोम इत्याद्युदात्तम् ।
प्रेत्युदात्तं व इत्यनुदात्तं वीर्यं नीचस्वरितम् ॥ 46 ॥

हविषां मध्योदात्तं स्वरिति स्वरितम् ।
बृहस्पतिरिति द्व्युदात्तमिन्द्राबृहस्पती इति त्र्युदात्तम्।47।

अनुदात्तो हृदि ज्ञेयो मूर्ध्न्युदात्त उदाहृतः ।
स्वरितः कर्णमूलीयः सर्वास्ये प्रचयः स्मृतः ॥ 48 ॥

वर्णोत्पत्तिस्थानानि

• अ-कु-ह-विसर्जनीयानां	कण्ठः
• इ-चु-य-शानां	तालु
• ऋ-टु-र-षाणां	मूर्धा
• ऌ-तु-ल-सानां	दन्ताः
• उ-पु-उपध्मानीयानाम्	ओष्ठौ
• ञ-म-ङ-ण-नानां	नासिका च
• एत्-ऐतोः	कण्ठतालु
• ओत्-औतोः	कण्ठोष्ठम्
• वकारस्य	दन्तोष्ठम्
• जिह्वामूलीयस्य	जिह्वामूलम्
• अनुस्वारस्य	नासिका

प्रयत्नः द्विधा – आभ्यन्तरः बाह्यश्च

खयां यमाः खयः क पौ विसर्गः शर एव च । एते श्वासानुप्रदाना अघोषाश्च विवृण्वते ॥

कण्ठमन्ये तु घोषाः स्युः संवृता नादभागिनः । अयुग्मा वर्गयमगाः यणश्चाल्पासवः स्मृताः ॥

आभ्यन्तरः प्रयत्नः

- 1. स्पृष्टः - स्पर्शानाम्
- 2. ईषत्स्पृष्टः - अन्तस्थानाम्
- 3. विवृतः – ऊष्मणां स्वराणां च । ह्रस्वस्य अकारस्य *प्रक्रियादशायां*
- 4. संवृतः – ह्रस्वस्य अकारस्य *प्रयोगे* ।

बाह्यः प्रयत्नः (अनुप्रदानम्)

1. विवारः, 2. संवारः, 3. श्वासः, 4. नादः, 5. अघोषः, 6. घोषः, 7. अल्पप्राणः, 8. महाप्राणः, 9. उदात्तः, 10. अनुदात्तः 11. स्वरितः

खयः, तेषां यमाः, जिह्वामूलीय, उपध्मानीय, विसर्गः, शरः एतेषां – 1, 3, 5.

अन्येषां – 2, 4, 6

वर्गाणां प्रथम-तृतीय-पञ्चमाः, प्रथम-तृतीय-यमौ, यरलवाः च – अल्पप्राणाः

अन्ये - महाप्राणाः

https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

Upadesa

धातुसूत्रगणोणादिवाक्यलिङ्गानुशासनम् ।
आगमप्रत्ययादेशाः उपदेशाः प्रकीर्तिताः ॥

- Dhatu and Gana pathas are lists of verbal roots and nominal stems with specific affixal properties.
- Sutra includes the eight chapters of Panini's rulebase, Siva Sutras, Unadi Sutras, Phit Sutras and some sutras in Gana-patha called gana-sutras. The definition of Sutra is:

अल्पाक्षरम् असन्दिग्धं सारवद् विश्वतोमुखम् ।

अस्तोभम् अनवद्यं च सूत्रं सूत्रविदो विदुः ॥

अष्टाध्याय्याः प्राकरणिकं स्वरूपम्

Table of Contents of Panini's Sutra-patha or *Ashtadhyayi*, i.e, having eight chapters with 4 quarters in each chapter.

अध्यायः	प्रथमपादः	द्वितीयपादः	तृतीयपादः	चतुर्थपादः
1 (351)	संज्ञाप्रकरणम् परिभाषाप्रकरणम् (75 सूत्राणि)	अतिदेशप्रकरणम् स्वरप्रकरणम् एकशेषप्रकरणम् (73 सूत्राणि)	इत्संज्ञाप्रकरणम् आत्मनेपदप्रकरणम् परस्मैपदप्रकरणम् (93 सूत्राणि)	संज्ञाप्रकरणम् कारकप्रकरणम् (110 सूत्राणि)

अध्यायः	प्रथमपादः	द्वितीयपादः	तृतीयपादः	चतुर्थपादः
2 (267)	समासप्रकरणम् (72 सूत्राणि)	समासप्रकरणम् पूर्वनिपातप्रकरणम् (38 सूत्राणि)	विभक्तिप्रकरणम् (73 सूत्राणि)	एकवद्भावप्रकरणम् आर्धधातुकनिमित्तकप्रकृत्यादेशप्रकरणम् लुप्तप्रकरणम् (84 सूत्राणि)

अष्टाध्याय्याः प्राकरणिकं स्वरूपम्

अध्यायः	प्रथमपादः	द्वितीयपादः	तृतीयपादः	चतुर्थपादः
3	**प्रत्ययाधिकारः**	कृत्प्रत्ययप्रकरणम्	भावार्थककृत्प्रत्यय-प्रकरणम्	वैदिकप्रत्ययप्रकरणम्
	धातुसंज्ञाप्रयोजकप्रत्ययप्रकरणम्	भूतार्थककृत्प्रत्ययप्रकरणम्	खलर्थकप्रत्यय प्रकरणम्	क्त्वाणमुल्प्रकरणम्
	च्ल्यादेशप्रकरणम्	वर्तमानार्थककृत्प्रत्यय प्रकरणम्	लकारार्थप्रकरणम्	आख्यातप्रत्ययप्रकरणम्
	विकरणप्रत्ययप्रकरणम्	ताच्छीलककृत्प्रत्ययप्रकरणम्		
	कृत्यप्रकरणम्			
(631)	कृत्प्रत्ययप्रकरणम् (150 सूत्राणि)	(188 सूत्राणि)	(176 सूत्राणि)	(117 सूत्राणि)

https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

अष्टाध्याय्याः प्राकरणिकं स्वरूपम्

अध्यायः	प्रथमपादः	द्वितीयपादः	तृतीयपादः	चतुर्थपादः
4	स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम्	रक्ताद्यर्थप्रकरणम्	विकारार्थकप्रकरणम्	ठगधिकारप्रकरणम्
	तद्धिताधिकारः			
	अपत्यादिसाधारणप्रत्यय-प्रकरणम्	चातुरर्थिकप्रकरणम्		प्राग्घितीयप्रकरणम्
(635)	अपत्यप्रकरणम् (178 सूत्राणि)	शैषिकप्रकरणम् (145 सूत्राणि)	(168 सूत्राणि)	(144 सूत्राणि)

अध्यायः	प्रथमपादः	द्वितीयपादः	तृतीयपादः	चतुर्थपादः
5	छयद्विधिप्रकरणम्	पाञ्चमिकप्रकरणम्	विभक्तिसंज्ञकप्रत्ययप्रकरणम्	स्वार्थिकप्रत्ययप्रकरणम्
	आर्हीयप्रकरणम्	मत्वर्थीयप्रकरणम्	अतिशायनिकप्रत्ययप्रकरणम्	समासान्तप्रत्ययप्रकरणम्
(555)	भावकर्मार्थकप्रत्ययप्रकरणम् (136 सूत्राणि)	(140 सूत्राणि)	(119 सूत्राणि)	(160 सूत्राणि)

अष्टाध्याय्याः प्राकरणिकं स्वरूपम्

अध्यायः	प्रथमपादः	द्वितीयपादः	तृतीयपादः	चतुर्थपादः
6	धातुद्वित्वप्रकरणम्	स्वरप्रकरणम्	अलुक्प्रकरणम्	**अङ्गाधिकारः**
	सम्प्रसारणप्रकरणम्		पुंवद्भावप्रकरणम्	असिद्धकाण्डम्
	आत्वप्रकरणम्		औत्तरपदिकादेशप्रकरणम्	भाधिकारः
	अच्सन्धिप्रकरणम्			
	सुडागमप्रकरणम्			
(736)	स्वरप्रकरणम् (223)	(199 सूत्राणि)	(139 सूत्राणि)	(175 सूत्राणि)

7	झादेशप्रकरणम्	सिचिवृद्धिप्रकरणम्	वृद्धिप्रकरणम्	ह्रस्वप्रकरणम्
	युष्मदस्मत्प्रकृतिकप्रत्ययादेशप्रकरणम्	इडागमप्रकरणम्	णिनिमित्तकागमप्रकरणम्	अभ्यासविकारप्रकरणम्
	नुड्प्रकरणम्	युष्मदस्मत्प्रकृत्यादेशप्रकरणम्	कुत्वप्रकरणम्	
(438)	नुम्प्रकरणम् (103 सूत्राणि)	वृद्धिप्रकरणम् (118 सूत्राणि)	गुणप्रकरणम् (120 सूत्राणि)	(97 सूत्राणि)

अष्टाध्याय्याः प्राकरणिकं स्वरूपम्

अध्यायः	प्रथमपादः	द्वितीयपादः	तृतीयपादः	चतुर्थपादः
8	पदद्वित्वप्रकरणम्	**असिद्धकाण्डः**	रुत्वप्रकरणम्	णत्वप्रकरणम्
	वैदिकस्वरप्रकरणम्	सलोपप्रकरणम्	विसर्गादेशप्रकरणम्	व्यञ्जनसन्धिप्रकरणम्
		लत्व-कुत्व-ढत्व-घत्व-धत्वादिप्रकरणम्		
		निष्ठानत्वप्रकरणम्	षत्वप्रकरणम्	वैदिकस्वरप्रकरणम्
(369)	(74 सूत्राणि)	प्लुतप्रकरणम् (108 सूत्राणि)	(119 सूत्राणि)	(68 सूत्राणि)

अध्यायः	1	2	3	4	5	6	7	8	आहत्य
सूत्राणि	351	267	631	635	555	736	438	369	3982

अष्टाध्याय्याः प्राकरणिकं स्वरूपम्

- Panini's description of Sanskrit as it was spoken during his time is based on three fundamental Units: (1) nominal stems (*pratipadika*), (2) verbal stems (*dhatu*) and (3) affixes (*pratyaya*) introduced after the first two to generate additional stems as well as finished words (*pada*-s), With a set of rules to generate the surface forms from their deep structures, and a set of rules on government to generate sentences as units of communication.

पाणिनीय-धातुपाठः

- Follows अष्टाध्यायी Ashtadhyayi as a lexicon enumerating the verbal stems
- Catalogues all available verbal stems divided into ten specific classes

Sl.No.	Class	no. of roots	marker
1	भ्वादि	1059	शप्
2	अदादि	72	लुक् (0)
3	जुहोत्यादि	25	श्लु (0)
4	दिवादि	136	श्यन्
5	स्वादि	34	श्नु
6	तुदादि	143	श
7	रुधादि	25	श्नम्
8	तनादि	10	उ
9	क्र्यादि	61	श्ना
10	चुरादि	395	णिच्, शप्
		1960	

पाणिनीय-गणपाठः

- The Gana-patha follows Ashtadhyayi as a lexicon enumerating groups of nominal stems which undergo particular grammatical operations given in rules.
- There are 255 lists or groups totally having about 5000 nominal stems in about 50 different grammatical operations linked to semantics from affixes

[affix = pre-fix, in-fix or suffix]

Panini's लिङ्गानुशासनम् Linganusasana

- Enumerates the rules for determining the gender of words based on some broad lexical principles.
- There are in all 192 sutras divided into seven sections pertaining to words with i) feminine, ii) masculine, iii) neutral, iv) m & f, v) m & n, vi) f & n and vii) all three genders.
- As examples and listing, about 1200 nominal stems are enumerated here.

https://parankusan.cloudapp.net ✉: pivstrust@gmail.com

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

1. प्रश्नः 8.2.100 अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः
   8.2.105 अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्ययोः
   8.1.32 सत्यं प्रश्ने
   8.1.44 किं क्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम्
   8.1.45 लोपे विभाषा
   8.1.31 नह प्रत्यारम्भे
2. पृष्टप्रतिवचनम् 8.2.93 विभाषा पृष्टप्रतिवचने हेः
3. अभ्यादानम् 8.2.87 ओमभ्यादाने
4. अनुज्ञैषणा 8.1.43 नन्वित्यनुज्ञैषणायाम्
5. प्रैषः 8.2.104 क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकाङ्क्षम्
   विनियोगः 8.1.61 अहेति विनियोगे च

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

6. आमन्त्रितम् 8.1.19 आमन्त्रितस्य च (पदस्य, पदात्, अनुदात्तं सर्वमपादादौ)
   - 8.1.55 आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके
   - 8.1.72 आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत्
   - 8.1.73 नामन्त्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनम्
   - 8.1.74 विभाषितं विशेषवचने
7. दूराह्वानम् 8.2.84 दूराद्धूते च
   - 8.2.85 हैहेप्रयोगे हैहयोः
8. प्रत्यभिवादः 8.2.83 प्रत्यभिवादेऽशूद्रे
   - 8.2.86 गुरोरनृतोऽनन्त्यस्याप्येकैकस्य प्राचाम्
9. प्रतिश्रवणम् 8.2.99 प्रतिश्रवणे च

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

10. पूजा 8.1.37 पूजायां नानन्तरम् (यावद्यथाभ्याम्)
8.1.38 उपसर्गव्यपेतं च
8.1.39 तुपश्यपश्यताहैः पूजायाम्
8.1.40 अहो च
8.1.67 पूजनात्पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः
8.1.68 सगतिरपि तिङ्
11. क्षिया 8.1.60 हेति क्षियायाम्
8.2.104 क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकाङ्क्षम्
12. आख्यानम् 8.2.104 अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्ययोः
13. सम्मतिः 8.2.103 स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासम्मतिकोपकुत्सनेषु
14. कोपः 8.2.103 स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासम्मतिकोपकुत्सनेषु
15. असूया 8.2.103 स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासम्मतिकोपकुत्सनेषु
16. कुत्सनम् 8.2.103 स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासम्मतिकोपकुत्सनेषु
8.1.27 तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः
8.1.69 कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ (सगतिरपि तिङ्)

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

17. भर्त्सनम् 8.2.95 आम्रेडितं भर्त्सने
8.2.96 अङ्गयुक्तं तिङाकाङ्क्षम्
18. प्रहासः 8.1.46 एहि मन्ये प्रहासे लृट्
19. परीप्सा 8.1.42 पुरा च परीप्सायाम्
20. विचार्यमाणः 8.2.98 विचार्यमाणानाम्

- आख्यातं साव्ययकारकविशेषणं वाक्यम् । 2.1.1 वा.9
- वाक्यं तदपि मन्यन्ते यत् पदं चरितक्रियम् ॥ वाप.2. 326
- एकतिङ् वाक्यम् 2.1.1 वा.10

वेदवारिधिः प. रामानुजाचार्यः

पराङ्कुशाचार्य वैदिक अध्ययन संस्था (पञ्जीकृता)
https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

1. विधिः 3.3.161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्
   3.3.162 लोट् च
2. अनुज्ञैषणा 8.1.43 नन्वित्यनुज्ञैषणायाम्
3. आमन्त्रणम्
4. निमन्त्रणम्
5. प्रार्थना
6. आशीः 3.4.116 लिङाशिषि
7. अतिसर्गः 3.3.163 प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च
   3.3.164 लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके
   3.3.165 स्मे लोट्
8. प्रैषः 3.3.163 प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च
   3.3.164 लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके
   3.3.165 स्मे लोट्

वेदवारिधिः प. रामानुजाचार्यः

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

9. कामप्रवेदनम् 3.3.153 कामप्रवेदनेऽकच्चिति

10. अधीष्टः 3.3.161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्
3.3.162 लोट् च
3.3.165 स्मे लोट्

11. सम्भावना 3.3.154 संभावनेऽलमितिचेत्सिद्धाप्रयोगे

12. अनवक्लृप्तिः 3.3.145 अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि
3.3.146 किंकिलास्त्यर्थेषु लृट्
3.3.147 जातुयदोर्लिङ्
3.3.148 यच्च यत्रयोः

13. क्रियाप्रबन्धः 3.3.135 नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

14. क्रियातिपत्तिः 3.3.139 लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ
    3.3.140 भूते च
    3.3.141 वोताप्योः
15. क्रियासमभिहारः 3.1.22 धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ्
    3.4.2 क्रियासमभिहारे लोट् लोटो हिस्वौ वा च तध्वमोः
16. समुच्चयः 3.3.3 भविष्यति गम्यादयः
    3.3.5 विभाषा कदाकर्ह्योः
17. सम्प्रश्नः 3.3.161 विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ्
    3.3.162 लोट् च
18. हेतुमत् 3.1.26 हेतुमति च
19. हेतु-हेतुमत् 3.3.156 हेतुहेतुमतोर्लिङ्
20. प्राप्तकालम् 3.3.163 प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च
21. इच्छा 3.1.7 धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

22. आशंसा 3.3.132 आशंसायां भूतवच्च
3.3.133 क्षिप्रवचने लृट्
3.3.134 आशंसावचने लिङ्
23. अभिज्ञावचनम् 3.2.112 अभिज्ञावचने लृट्
3.2.113 न यदि
3.2.114 विभाषा साकाङ्क्षे
24. गर्हा 3.3.142 गर्हायां लडपिजात्वोः
3.3.143 विभाषा कथमि लिङ् च
3.3.144 किंवृत्ते लिङ्लृटौ
3.3.149 गर्हायां च
भावगर्हा 3.1.24 लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायाम्

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

25. पृष्टप्रतिवचनम् 3.2.120 ननौ पृष्टप्रतिवचने
3.2.121 नन्वोर्विभाषा
26. परीप्सा 3.4.52 अपादाने परीप्सायाम्
3.4.53 द्वितीयायां च
27. अमर्षः 3.3.145 अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि
3.3.146 किंकिलास्त्यर्थेषु लृट्
3.3.147 जातुयदोर्लिङ्
28. चित्रीकरणम् 3.3.150 चित्रीकरणे च
29. प्रहासः 1.4.106 प्रहासे च मन्योपपदे मन्यतेरुत्तम एकवच्च

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

वाच्यः

1. कर्तरि 1.3.78 शेषात्कर्तरि परस्मैपदम्

    1.3.82-1.3.85 परेर्मृषः, व्याङ्परिभ्यो रमः, उपाच्च (वा आत्मनेपदम्)

    1.3.90-93 वा क्यषः, द्युद्भ्यो लुङि, वृद्भ्यः स्यसनोः, लुटि च क्लृपः (वा आत्मनेपदम्)

    1.3.17-71 नेर्विशः, परिव्यवेभ्यः क्रियः, विपराभ्यां जेः,,मिथ्योपपदात्कृञोऽभ्यासे (आत्मनेप)

(1) कर्मव्यतीहारः 1.3.14-16 (आत्मनेपदम्)

(2) कर्त्रभिप्रायं क्रियाफलम् 1.3.72 स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले (उभयपदम्)

1.3.79-83 अनुपराभ्याम् कृञः, अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः, प्राद्वहः, परेर्मृषः, व्याङ्परिभ्यो रमः (परस्मै)

1.3.86-89 बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्यो णेः, निगरणचलनार्थेभ्यः, अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात्, न पादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिनृतिवदवसः (परस्मैपदम्)

3.4.71-72 आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च, गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च

2. भावकर्म 1.3.13 भावकर्मणोः (आत्मनेपदम्)

3.1.66 चिण् भावकर्मणोः

3.4.69 लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः,

3.4.70 तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः

https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

लकारः – कालः

भूतम् 3.2.84-122 भूते, करणे यजः, कर्मणि हनः, ब्रह्म-भ्रूण-वृत्रेषु क्विप्, बहुलं छन्दसि, सु-कर्म-पाप-मन्त्र-पुण्येषु कृञः, सोमे सुञः, अग्नौ चेः, कर्मण्यग्न्याख्यायाम्, कर्मणीनि वि-क्रियः, दृशेः क्वनिप्, राजनि युधि-कृञः, सहे च, सप्तम्यां जनेर्डः, पञ्चम्यामजातौ, उपसर्गे च संज्ञायाम्, अनौ कर्मणि, अन्येष्वपि दृश्यते, निष्ठा, सु-यजोर्ङ्वनिप्, जीर्यतेरतृन्, छन्दसि लिट्, लिटः कानज्वा, क्वसुश्च, भाषायां सद-वस-श्रुवः, उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च, लुङ्, अनद्यतने लङ्, अभिज्ञावचने लृट्, न यदि, विभाषा साकाङ्क्षे, परोक्षे लिट्, ह-शश्वतोर्लङ्, प्रश्ने चासन्नकाले, लट् स्मे, अपरोक्षे च, ननौ पृष्ट-प्रतिवचने, न-न्वोर्विभाषा, पुरि लुङ् चास्मे

3.3.135 नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्ध-सामीप्ययोः

3.3.140-144 भूते च, वोताप्योः, गर्हायां लडपि-जात्वोः, विभाषा कथमि लिङ् च, किंवृत्ते लिङ्लृटौ

वेदवारिधिः प. रामानुजाचार्यः

https://parankusan.cloudapp.net : pivstrust@gmail.com

पाणिनीये सन्दर्भानुसारं वाक्य-विधाः

अनद्यतनभूतम् – 3.2.111 अनद्यतने लङ्
3.2.112-114 अभिज्ञावचने लृट्, न यदि, विभाषा साकाङ्क्षे
परोक्षम् – 3.2.115 परोक्षे लिट्
3.2.116 ह-शश्वतोर्लङ्च
3.2.117 प्रश्ने चासन्नकाले
3.2.118 लट् स्मे
अपरोक्षम् - 3.2.119 अपरोक्षे च
3.2.122 पुरि लुङ् चास्मे
अनिर्दिष्टम् – 3.2.119-121, 3.2.110 लुङ्, 3.2.84-104, 3.3.1-2 उणादयो बहुलम्, भूतेऽपि दृश्यन्ते